

Demokratins problem och John Calhoun

DEMOKRATI betyder folkstyrelse. Hela folket skall styra. Men för beslut kan inte krävas enhällighet. Ur folkstyrelsen framgår därför majoritetsstyret. Någon motsättning mellan princip och praktik uppstår emellertid inte om majoriteterna växlar från fall till fall, om de som ena dagen hemför segern den andra dagen finner sig överröstade. Ty då läget är detta blir var och en — eller riktigare varje grupp av någon betydelse — delaktig i styrelsen, får i vissa fall inflytande på statens avgöranden. En annan blir situationen om en fast majoritet på lång sikt bildas. Minoriteten blir då, eller åtminstone kan bli, utan makt att påverka det statliga handlandet. I stället för styrelse av alla träder styrelse av ett flertal, eventuellt knappaste möjliga flertal. Demokratins i sin ursprungliga mening förvandlas till en myt, realiteten blir en statsform inom vilken stora folkgrupper ställs utanför makten.

Dessa satsar fastställer ett av demokratins viktigaste teoretiska problem. I praktiken kommer den motsättning varom här är fråga till uttryck i spänning mellan skilda folkgrupper. En minoritet i permanent tenderar att bli likgiltig eller kritisk inför ett statskick vars resultat står i strid med dess önsningar och vars funktionering den icke kan påverka. Majoriteten åter blir benägen att skapa garantier för sin egen maktställning genom att med skilda medel hindra att minoriteten blir flertal. Risk uppstår för den strid om staten med andra medel än röstsedeln som vi under de senaste årtiondena fått bevittna runtom i världen. Demokratins alltid närvarande problematik utmynnar i en demokratins kris.

Hur skall problemet lösas? Kan det lösas? Vissa författares konstruktioner och analyser ter sig som medel att komma förbi svårigheterna genom att förneka deras existens. Det kan ske genom metafysik i stor stil, som hos Rousseau. Enligt hans lära innebär majoritetsbeslutet i grunden icke ett sakligt avgörande, utan ett fastställande av den allmänna viljan, den av alla hysta och på det allmänna bästa inriktade viljan, som följer av nationell samhörighet. Någon motsättning i sak mellan majoritet och minoritet finns alltså inte, ty båda önskar detsamma — det allmänna bästa —, och inför den auktoritet som majoriteten besitter böjer sig minoriteten utan motstånd eller irritation. Svagheten i denna konstruktion, som dock i förtunnad form återkommer i otaliga inlägg, är uppenbar, och den

erkännes indirekt även av Rousseau, som i andra sammanhang fordrar kvalificerad majoritet eller rent av enhällighet för viktiga beslut. Hos andra författare ersättes en orimlig metafysik av det välvilliga sunda förnufts halvdukel. Englands främste statsvetenskapsman, Ernest Barker, talar om demokratins som en styrelse genom diskussion och kompromisser. Han räknar härvid på att debatten skall påverka alla grupper och sålunda föra dem närmare varandra; beslutet skall bli en kompromiss eller snarare en syntes mellan de skilda uppfattningarna och därför kunna godtas av alla. På detta sätt blir demokrati folkstyrelse, icke blott majoritetsstyrelse. Om denna bild av demokratins kan blott sägas att den är vacker och att den för några skeden i några länder varit sann, men att den ofta är halvsann eller osann. Vi blir icke hjälpta vare sig av Rousseaus luftslopp eller av Barkers idyllisering.

Andra har sökt en räddning ur dilemmat i en bestämd social struktur; själva samhället skall vara så beskaffat att majoritetsstyret — rent eller ohämmt majoritetsstyret, som det brukar heta — inte kan uppstå. Tron på ett system av tre klasser har varit nära nog lika karakteristisk för den demokratiska åskådningen som föreställningen om två klasser för den marxistiska socialismen och idén om en härskande klass, en elit, för vad man kan kalla fascistiskt tänkande från Machiavelli till Mussolini. Redan Aristoteles talade om värdet av att medelklassen med sin mellanställning i förhållande till de rika och de fattiga var så talrik och inflytelserik som möjligt, ty därigenom gäves en garanti mot konflikter och överdrifter. I senare tids demokratiska debatt möter ständigt samma tanke. Medelklassen skall tjänstgöra som barriär och medlare mellan de båda extrema grupperna, då den bestämmer kommer politiken att gå i kungsådran mellan ytterligheterna, den representerar i själva verket genomsnittet hos hela folket, och dess styre blir alltså liktydigt med folkstyrelse, icke majoritetsstyrelse. Från denna synpunkt har icke utan rätt sagtts att demokratins starka förankring i Amerika framgår av att det stora flertalet medborgare anser sig tillhöra medelklassen; typiskt är också att en av USA:s främsta statsvetenskapsmän, Arthur Holcombe, i bok efter bok sökt uppvisa att den amerikanska demokratins vilar på medelklassens medvetna styrka. Det är i grunden samma ideologi som för tjugu år sedan framfördes hos oss för att motivera tyngdpunktsparlamentarismen eller de hoppande majoriteternas system: mellanpartiet

företrädde medelproportionalen i svensk politisk och var därför kallat att styra. Även om denna konstruktion vore hållbar — vilket den för många länder inte är, såsom fascismens och nazismens starka anslutning bland mellangrupperna visar —, utgör den inte ett användbart svar på den uppställda frågan, ty samhällets struktur kan inte, eller åtminstone endast i ringa omfattning, korrigeras för att passa den demokratiska statsformen.

Av i princip samma art är en lösning som härstammar från antiken med dess av uppdelningen av samhällsmedlemmarna i medborgare och slavar på ett avgörande sätt begränsade demokrati. Faran för en ständig konflikt mellan majoritet och minoritet skall avvärjas helt enkelt genom att den ena av de presumtiva parterna i konflikten ställs utanför spelet. Tanken skyntar, kuriöst nog, hos Rousseau, som i sin stora apologi för den totala demokratins plötsligt konstaterar att grekernas möjlighet att ägna sig åt allmänna värv berodde på att de ägde slavar och från detta fastställande kommer till resultatet att en folkstyrelse kanske icke är tänkbar utan slaveri. Sin mest extrema förespråkare får tankegången hos den teoretiker vars arbeten jag tagit till utgångspunkt för min föreläsning, och det blir därför anledning att återkomma till ämnet. I själva principfrågan är det nog att betona att enligt nutida uppfattning varje inskränkning av rösträtten är en inskränkning av demokratins, och att därför strängt taget den berörda, av antikberoendet under demokratins genombrottstid förklarade tankelinjen faller utanför en behandling av demokratins problematik.

Skilda metoder att på författingspolitisk väg bemästra problemet folkstyrelse—majoritetsstyrelse diskuterades och genomfördes då demokratins i sin moderna form introducerades i västerlandet. I brist på egen erfarenhet föll man ofta tillbaka på och hämtade inspiration från antikens s. k. demokratiska styrelsesätt, även om dessa i centrala punkter byggde på helt andra förutsättningar och föreställningar. De metoder det här gäller kan lättast kännetecknas genom en hänvisning till den första demokratiska författningen, Förenata staternas av år 1787, och argumenten kring dem har aldrig utvecklats mera klart och ingående än av de amerikanska grundlagsfäderna, främst Hamilton och Madison i The Federalist, en samling inlägg till förnämnda författningsförslaget. En metod var att ställa väsentliga rättsområden utanför statens maktssfär. Härigenom skulle striden mellan majoritet och minoritet hållas inom vissa gränser; minoritetens önsningar blev från början tillgodosedda genom att ömtåliga frågor gavs en helgad plats utanför den befärade konflikten. Främst ville man på detta sätt trygga den

medborgerliga friheten, men även ekonomiska rättigheter — äganderätt och avtalsfrihet — skulle beredas en fredad ställning. En annan metod var att hindra tillkomsten av en hela staten behärskande majoritet genom att fördela statsmakten på olika organ och att förlägga valen av statsorgan till skilda tider och anordna dem enligt skilda system: därav de konstrika ursprungliga reglerna om val av president, senat och representanthus. En tredje metod var att i bestämda fall, särskilt vid författningsändringar, fordra

kvalificerad majoritet för beslut; man kunde i detta fall anknyta till Rousseau, som samtidigt som han motiverade majoritetsstyret begärde stor majoritet och stundom enhällighet för beslut av speciell vikt. Vid utformningen av dessa metoder, som i flera hänseenden blivit mönster för andra stater, stimulerades grundlagsstiftarna av det federala problemet — förhållandet mellan union och delstater —, men de var också väl medvetna om själva folkstyrelsens problematik. Demokrati var ofrånkomlig, har en författare sagt; därför gällde det för de konservativa män som utarbetade författningar att så långt möjligt "göra Amerika tryggt mot demokratin".

Dessa metoder har inte saknat effekt, men de har inte erbjudit tillräckliga garantier. Å ena sidan har de författningsbestämmelser i vilka man sökt skydd varit alltför stela och snävt tillskurna för att fylla sitt ändamål, å andra sidan har de icke kunnat hålla stånd mot folketsmajoritetens krav på oinskränkt beslutanderätt. Endast Förenta staterna, där de sociala motsättningarna och därmed motsättningarna mellan majoritet och minoritet under senare tid varit relativt små, karaktäriseras av att konflikten folkstyrelse—majoritetsstyrelse ännu i stort sett förblivit potentiell. I de flesta europeiska stater har den blivit aktuell, och dess konsekvens har varit skärpta strider, författningspolitiska kriser och demokratins omvandling i diktatur. Ett exempel på denna konflikt ger dock Amerika — det bästa av alla.

John Calhoun har kanske klarare än någon annan författare fixerat den sida av demokratins problem som här berörs. Född 1782, död 1850, var han i första rummet praktisk politiker — vicepresident, utrikes- och krigsminister, medlem av representanthuset och, den sidan av hans karriär är den viktigaste, under de sista årtiondena av sitt liv ledare av sydstatsfraktionen i den amerikanska unionens senat. Under sin livstid publicerade han några politiska tal och skrifter av mera sekundär betydelse, först några år efter hans död, år 1854, utkom den stort lagda försökning, "A Disquisition on Government", som ställt honom i förbindelse med demokratins analy-

Calhouns insatser måste ses mot bakgrunden av utvecklingen i Amerika under årtiondena före inbördeskriget. Den utmärktes av en ständigt stigande spänning mellan regioner och folkgrupper, vartill demokratin i andra länder icke har någon full motsvarighet. Norden, vars numeriska dominans inom unionen blev allt klarare, stod mot Södern, och för varje år blev det svårare att genom kompromisser inom representation och partier hålla "den ofrånkomliga konflikten" på avstånd. Slaverifrågan stod i förgrunden, men kring denna grupperade sig en rad andra frågor: Nordens industri önskade skyddstullar, Söderns jordbruk krävde frihandel, strider uppstod rörande utflyttningen väster ut och framför allt om uppdelningen av de från Mexiko erövrade områdena i fria stater och slavstater. Försvaret av slaveriet enade Södern, trots att endast en minoritet av den vita befolkningen ägde slavar, men Söderns "speciella institutioner" — det ut-

tryck med vilket slaveriet brukade omskrivas — blev efter hand endast kärnan i en ideologi som tenderade att förvandla sydstaterna till en separat nation. Emot Nordens industrialism och kapitalism ställde man jordbruket i Södern med dess patriarkaliska förhållande mellan olika samhällsgrupper — inklusive slavar —, dess förakt för penningen och dess ridderliga dygder. De besuttna gentleman som behärskade sydstatspolitiken kände sig som arvtagare till antikens och Englands förmåga att förena frihet och hierarki; de härstammade från England och Skottland, deras älsklingsförfattare var Burke, Walter Scott och Carlyle, och i deras anda ville de bygga upp en ny aristokrati, rättfärdigad genom mod, värdighet, en livsstil utan jäkt och oro och en frikostig välvilja mot de underordnade massorna. Hos de mera äventyrliga och passionerade förenades dessa idéer med drömmar

om expansion i Mellan- och Sydamerika; i detta väldiga rike skulle den anglosachsiska rasens kraft att organisera, styra och sammanhålla nå fulländningen. Dessa fantasier, som blev alltmer överhettade och romantiska under trycket från Norden, förintades med inbördeskriget. De har i vår tid med överträfflig klarhet skildrats av den store folkdiktaren Stephen Benét i "John Browns body", där han talar om de stämningar som begravs under spillrorna av den gamla Södern.

Begrav med dessa ting vår gyllne dröm om det Amerika vi aldrig var: ett tropiskt värde, vänt mot varma hav, som nobelt folk en sista fristad gav, byggt ej på dollarns företagsamhet och blodets blåhet, vad den nu är värd, men på en särskild stil, från födseln lärd, ett sätt att leva som ej põbeln vet: ett jordens uppror mot maskinens värld, den Hamiltonska tankens underström mot Franklins land som endast jämnått har,

naturens röst och värn mot mekanik och järn: en slavrodd, tung galär när vattnet nattblankt är med skönt förgyllt galjon, med fjättrar för de små och kryddor för de få: död glans och död passion som ej bland oss fan hem — begrav ock dem.

Herbert Tingsten

(I denna och en följande artikel återges professor Tingstens inträdesföredrag i Vitterhetsakademien den 19 mars.)